

Agrigent i Sirakuza

Petar Soldo

Zagreb, rujan 2019.

Agrigent

Agrigent, Agrigento, Akragas ili Grigento nalazi se na južnoj obali Sicilije i glavni je grad istoimene pokrajine. Trenutno broji oko 60 000 stanovnika. Odlikuje se izvrsno očuvanim grčkim ostacima, čija se ljepota najviše očituje u UNESCO-om zaštićenoj "Dolini hramova" (Valle dei Templi).

Vrijeme

Agrigent je kolonija grčke kolonije. Osnovali su ga naseljenici iz sicilskog grada Gele, koja se nalazi nekih sedamdesetak kilometara od Agrigenta, ako pratimo obalu prema istoku. Gelu su pak osnovali Grci s Krete i Roda oko 690. g. pr. Kr. Akragant nastaje stotinjak godina poslije, oko 580. g. i označuje kraj velikog širenja grčkih naseobina po cijelom otoku. Njegov sam početak obilježen je vladavinom tiranina Falarida, koji je bio na vlasti otprilike od 570. do 554. godine. Falarid je ostao zapamćen po svojoj okrutnosti čiji je najpoznatiji primjer šuplji brončani bik. Premda su povijesni koji nam o njemu govore prilično upitne vjerodostojnosti, čini se da je doveo Agrigent do visokog stupnja razvoja i moći te proširio vlast na velik dio otoka. Ipak je, kao što to s tiranima često biva, nasilno svrgnut s vlasti i građani su Agrigenta na šezdesetak godina povratili svoju slobodu.

Nakon toga na vlast dolazi Teron. Proširio je vlast na koloniju Himeru pobijedivši vladara Terila, koji je pomoć zatražio od Kartažana. Strahujući pred golemom kartaškom vojskom, Teron u pomoć poziva sirakuškog tirana Gelona i zajedno se uspijevaju oduprijeti navali neprijateljske vojske. Premda se Gelon pokazao moćnijim i snažnijim vladarom od Terona, Teron ipak ostaje vladar Akraganta i Himere. Velik dio jegova ratnog plijena činili su zarobljenici koje je uposlio u javnim radovima po Agrigentu i time doveo grad do njegova vrhunca. Nije gradio samo veličanstvene građevine, već je uveo i važne infrastrukturne elemente, poput cisterni i vodovoda. Zarobljenička je radna snaga bila važna i za razvoj poljoprivrede. Čini se da je Teron ostao zapamćen kao dobar vladar, koji je zadržao vlast sve do svoje smrti. S druge strane, njegov sin i nasljednik Trasidej na vlasti je bio samo godinu

dana, nakon čega je protjeran iz grada, a stanovnici Agrigenta uspostavili su demokratsku vlast. Ovo se može smatrati najplodnijim i najbogatijim razdobljem u povijesti grada. Njegova raskoš i razvijenost bili su nadaleko poznati. Slavni filozof Empedoklo koji je živio u to doba u Agrigentu, za građane je rekao da "žive u luksuzu kao da će sutra umrijeti, a grade kuće kao da će živjeti zauvijek".

Početak propadanja Agrigenta nastupa 406. g. pr. Kr., kada grad osvaja Kartaga. Većina je stanovništva protjerana ili je umrla, a Kartažani su grad opljačkali i u velikoj mjeri uništili. Grad se nakon ovoga više nikada nije oporavio. Kada su kasnije, u 3. st., sicilski Grci zatražili pomoć Korinćana u brobi protiv Kartage, ovi su poslali vojskovođu Timoleonta. Za njegove vlasti događa se drugi procvat Agrigenta. U narednim je godinama grad sudjeluje u raznim lokalnim prepiranjima i sukobima.

U Prvome punskom ratu Agrigent je stao na stranu Kartage i time postao glavna meta Rimljana. Konzuli Lucije Postumije i Kvint Mamilije su opsadom osvojili grad (uz velike gubitke) 262. godine. Na kraju rata grad potpada pod rimsku vlast. U Drugi punski rat ulazi na strani Rima, nakon čega ga zauzimaju Kartažni sve do rimskog oslobađanja 210. godine. Kao i ostatak Sicilije, Agrigent će od sada nadalje biti pod rimskom vlašću. I u narednim će stoljećima nalaziti svoje mjesto u popisima najvažnijih gradova Sicilije.

Nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva, dolazi u ruke Vandala i Ostrogota, a zatim i pod upravu Bizanta. Za to se vrijeme izgled grada mijenja i stanovništvo se seli na veće nadmorske visine. Bizantu ga oduzimaju Saraceni 828. godine, a iz saracenskih ruku prelazi Normanima 1086. S vremenom će broj stanovnika opadati, a Agrigent će dijeliti istu sudbinu kao i ostali gradovi Sicilije.

Prostor

Agrigent se smjestio na brdu, nedaleko od mora, okružen s dvije rijeke. Takav je položaj vrlo povoljan za zaštitu grada. Najznačajnije se građevine nalaze na nalazištu zvanom "Dolina hramova" tj. "Valle dei Templi", nedaleko od samog grada. Ubraja se među najbolje očuvana arheološka nalazišta u svijetu. U njoj se nalazi sedam grčkih hramova, svi građeni u dorskome stilu. Njihova današnja imena nisu autentična, već potječu iz renesanse.

1. Konkordijin hram
2. Herin hram

3. Heraklov hram
4. Olimpejon (Hram Zeusa Olimpijskog)
5. Hram Dioskura
6. Vulkanov hram
7. Asklepijev hram

Konkordijin hram

Konkordijn hram jedan je od najbolje očuvanih hramova uopće. Nastaje oko 430. g. pr. Kr. i dimenzije mu iznose 39.42 sa 16.92 metra. Ime je dobio po obližnjem latinskom natpisu iz rimskog razdoblja koji nije povezan s hramom. Kome je hram zapravo bio posvećen ne možemo reći sa sigurnošću, ali neki pretpostavljaju da se radilo o dva boga (npr. Kastor i Poluks). Baza se sastoji od četiri stepenice, u kolonadi na kraćoj strani nalazi se šest stupova, a na duljoj strani njih trinaest. Na stupovima se može primijetiti izražen entazis. U 6. st. hram je prenamijenjen u kršćansku baziliku posvećenu sv. Petru i Pavlu.

Herin hram

Hram Here Licinije ili Junone Licinije (poznat i kao 'Hram D') izgrađen je oko 450. g. pr. Kr. Na hramu su vidljivi tragovi požara iz 406., a pretpostavljamo da je obnovljen u doba Rima. Proporcijama i nacrtom jako liči na Konkordijin hram. Premda se naziva Herinim hramom, ne možemo sa sigurnošću utvrditi kome je bio posvećen.

Heraklov hram

Heraklov hram gradi se oko 480. godine. To da je posvećen Heraklu pretpostavljamo na temelju Ciceronova *Govora protiv Vera* u kojem spominje da se Herkulov hram nalazi "non longe a foro". U rimsko doba naos hrama je podijeljen u više dijelova i to se povezuje s mijenjanjem posvete hrama Asklepiju. Vjeruje se da je to najstariji hram. Čini se da je hram nekoliko puta obnavljan.

Olimpejon

Ono što su danas ruševine, nekoć je bio najveći dorski hram ikada izgrađen. Gradnja hrama Zeusa Olimpijskog započela je nedugo nakon bitke za Himeru (480. pr. Kr.). Diodor Sicilski nam donosi vijest da nikada nije dovršen, budući da mu nedostaje krov. Primjetna je velika originalnost u arhitekturi hrama koji je postavljen na ogromnoj platformi i čija je zadnja od pet stepenica duplo veća od ostalih kako bi se hram čim više isticao. Vanjski su stupovi, za razliku od ostalih hramova, bili dodatno poduprti zidom i time činili svojevrsnu ogradu hrama. Važan dio hrama bili su ogromni kipovi atlasta, vjerojatno posloženi kao da podupiru hram. Dimenzije tlocrta iznose 113 metara s 56 metara, a visina je stupova bila oko 20 metara. Hram je razrušen u potresu, a kroz povijest je služio kao izvor građevinskog materijala (kamena), ponajviše za obližnju luku Porto Empedocle.

Hram Kastora i Poluksa

Hram Kastora i Pluksa zapravo je dio kompleksa u kojem se nalazi nekoliko hramova i svetišta. Ni u ovom slučaju vjerojatno ne možemo vjerovati imenu po pitanju posvete - vjerojatnije je da su se ovdje štovale Demetra i Perzefona, budući da je cijeli kompleks posvećen podzemnim bogovima. Na krivo ime ljude je naveo Pindar koji tvrdi kako su se Kastor i Poluks štovali u Agrigentu. Ono što nazivamo hramom Dioskura najpoznatije je zdanje kompleksa zbog rekonstrukcije sjeverozapadnog kuta hrama koja se dogodila početkom 19. st. Elementi za rekonstrukciju uzeti su iz okolnih ruševina.

Vulkanov hram

Vulkanov ili Hefestov hram nalazi se na drugom kraju brda, poprilično udaljen od ostalih hramova. On nije, naravno posvećen tom bogu, već nas na krivi trag navodi rimski geograf Solin. Skoro ništa nam nije ostalo od ovog zdanja nastalog oko 430. godine.

Asklepijev hram

Hram koji se ne nalazi na brdu, već na ravnici naziva San Gregorio, zaista je posvećen Asklepiju. Vjerojatno nastaje negdje u 5. st. Ciceron u svome govoru navodi kako je iz ovoga hrama Ver odnio brončani kip Apolona, čiji je autor kipar Miron, a kojeg je Scipion bio poklonio gradu.

U samom gradu

Osim doline hramova, u samom gradu postoje objekti od kulturne važnosti iz kasnijih perioda. Agrigentska katedrala svetog Gerlanda iz 12. st. koja je svjedok brojnih umjetničkih stilova (arpasko-normanskog, gotičkog, renesansnog i baroknog). Još se mogu spomenuti i crkve posvećene sv. Franji i Svetom Duhu.

Sirakuza

Vrijeme

Sirakuzu su osnovali naseljenici iz Korinta oko 730. godine prije Krista. Uz Naksos, to je najstarija grčka kolonija. Vođom osnivača smatra Arhija. Ime je dobila po obližnjem jezeru/bari Siraku. Premda ne znamo mnogo o samim počecima Sirakuze, da im je išlo sasvim dobro možemo vidjeti po tome da brzo osnivaju druge kolonije poput Akra, Kazmene itd. Važan događaj za Sirakuzu je društveni prevrat koji se događa 495. pr. Kr. U sukobu potomaka kolonista (gamoroi) i pokorenih starosjedioca (killiroi), u kojem su potonji odnijeli pobjedu. Veselje ipak nije dugo trajalo jer je priliku za osvajanje vidio Gelon, despot grada Gele, koji je pobjednike podupro u pobjedi i oni su ga spremno dočekali kao novog vođu.

Gelonu Sirakuza postaje *de facto* glavni grad i on ju utvrđuje, gradi luku te osniva mornaricu. Zaslužan je iza širenje vlasti na ostale gradove Sicilije (Megara i Eubeja). Od Gelonova doba nadalje, kako nas uvjerava Strabon, povijest Sirakuze je i povijest Sicilije - koja god da sudbina zadesi grad, istu dijeli čitav otok. Važno je da je Gelon svoju moć utvrdio kada je u savezu s Gelonom odbio napad Kartažana i time utvrdio svoju vlast na otoku.

Gelonov je nasljednik Hieron koji je vladao od 478. do 467. pr. Kr. Ističe se kao veliki pokrovitelj umjetnika. Udomio je pjesnike poput Pindara, Bakhilida i Eshila. I Epiharom je kraj svojeg života proveo u Hireonovoj Sirakuzi, a ondje se našao i Ksenofan. Hieron je Sirakuzu postavio u centar kulturnih zbivanja Sicilije. Nakon njega na vlast stupa tiranin Trazibul kojeg narod istjeruje iz grada i uspostavlja se demokratska vlast. U ovom periodu grad doživljava vrhunac bogatstva.

Od 415. do 413. godine traje Sicilska ekspedicija u kojoj Atena pokušava dobiti Peloponeski rat protiv Sparte, tako da blokira žito koje se u Spartu doprema sa Sicilije. Budući da je pokušaj neslavno propao, Sirakuza je zacementirala svoj položaj glavnog grada otoka.

U 3. st. tiranin Dionizije Stariji uspijeva zaštititi većinu Sicilije (osim Gele i Kamarine) od kartaške vlasti. Posljedica ovog sukoba je ogroman zid oko

Sirakuze i utvrda na Ortigiji. Bilo je još sukoba s Kartagom, a bitno je i da je Dionizije Stariji osnovao nove kolonije po Jadranu i da je bio veliki pokrovitelj umjetnosti. Među njegove kolonije ubrajamo i Ankonu i Vis, a od umjetnika su se blizu njega našli Filist, Filoksen i Platon.

U narednim godinama slijede politički prevrati čiji su glavni likovi Dionizije Mlađi, Dion i Timoleont. Nakon Timoleonta gradom će upravljati Agatoklo i ponovo se sukobiti s Kartažanima. Nakon niza sukoba s tom afričkom silom, gradom na kraju vlada Hieron II.

Za vlasti Hierona II. Sirakuza postaje jedan od najveličanstvenijih gradova antičkog svijeta. Javnim radovima obogatio je grad, savezom s Rimljanima osigurao mir. Uz njega vezujemo i Lex Hieronica, koji se tiče oporezivanja poljoprivrednika, a kojeg nam donosi Ciceron u govoru Protiv Vera. Mnogim trgovačkim vezama i razvojem poljoprivrede osnažio je lokalnu ekonomiju. Uz njega se veže i priča o Arhimedovom zakonu i zlatnoj kruni.

Nakon Hieronove smrti grad će pasti u ruke Rimljana, ali će ostati glavni grad Sicilije. Sirakuza je bila vrlo važna radi trgovine između istočnih i zapadnih dijelova carstva. Prema vijestima iz Djela apostolskih, kršćanstvo u gradu širi sv. Pavao.

Gradom vladaju Vandali, a zatim i Bizant. Grad je služio kao prijestolnica Konstansa II. U 9. st. pada u ruke Arapa koji mijenjaju naličje grada. U kasnijim periodima kršćani vraćaju grad u svoje ruke i grad igra važnu ulogu u kontroli nad otokom.

Prostor

Grad se nalazi na visoravni. Jedno od uočljivijih mjesta je otok Ortigija, koji je imao važnu ulogu u povijesti grada.

Apolonov hram

Jedan od važnijih spomenika u gradu je Apolonov hram. Nalazi se na otoku Ortigiji, a datira se na početak 6. st. pr. Kr. i dorskog je reda. Mogao bi biti najstariji dorski hram na Siciliji. Tijekom vremena mijenjao je funkciju pa je tako postao bizantska crkva, a kasnije i džamija. Kasnije ga Normani opet pretvaraju u crkvu koju su u kasnijim razdobljima uklapali u druge objekte. Ovaj hram svjedoči prijelazu od drvenih ka kamenim hramovima. Ima i neke izrazito inovativne elemente poput dvostruke kolonade ili većeg razmaka između stupova.

Fonte Aretusa

Ovaj prirodni izvor vode ima važnu ulogu u grčkoj mitologiji. Prema priči, ovdje je nimfa Aretuza izronila kada je ispod mora bježača od riječnog boga Alfeja. Aretuza je inače zaštitnica Sicilije, a ovaj izvor jedan je od dva mjesta u Europi gdje raste biljka papirus.

Grčko kazalište

Teatro Greco nastaje u 5. st. pr. Kr., a dva puta je obnavljano, posljedni put u doba Rima. Ovdje su izvođene drame Epiharma i Eshila. Krajem 3. st. dobiva izgled kakav ima danas. Posjeduje jednu od najvećih cavea svih grčkih kazališta. Danas je pod zaštitom UNESCO-a.

Rimski amfiteatar

Datira se u doba ranog carstva i jedan je od bolje sačuvanih spomenika iz tog doba. Monumentalnih je dimenzija (140 x 119 m). Sačuvano nam je nekoliko natpisa s ovog lokaliteta.

Sirakuška katedrala

Nastala u 7. st. na zgradi hrama posvećenog Ateni iz 5. st. pr. Kr. Originalni su dorski stupovi ukorporirani u zidove crkve. Crkva je pretvorena u džamiju u 9. st. pa opet u crkvu 1085. Nakon potresa 1693. fasada je obnovljena u stilu koji se naziva "visokim sicilijanskim barokom".

Tekst

Neke vijesti o Agrigentu i Sirakuzi donose nam pisci koji su pisali o Siciliji općenito. Najznačajniji grčki historiografi, Herodot i Tukidid, vrlo malo spominju Siciliju u svojim djelima. Ipak, i sicilksi su Grci svoje konje za trku imali. Njihova su nam djela, nažalost, izgubljena i ono što imamo dugujemo posredovanju drugih autora. Najstariji lokalni historiograf je **Antioh iz Sirakuze**, koji je živio u 5. st. i napisao je Povijest Sicilije koja se proteže od mitskih vremena do 424. g. pr. Kr. Pisao je jonskim jezikom i svjesno pokušavao nadoknaditi ono što je Herodot o Grcima na zapadu izostavio. Nakon njega dolazi **Filist** koji je, prema Kvintilijanovim riječima, *imitator Thucydidi*. Za njega se često govorilo da je nastrojen "protiranski". Zadnji od velikih zapadnih povjesničara je **Timej iz Tauromenija** čije djelovanje smještamo u 4./3. st. pr. Kr. I on je pisao povijest Sicilije od najstarijih vremena do 264. pr. Kr. Zanimljivost koja se veže uz njega je da je on prvi počeo vrijeme po olimpijadama.

O Siciliji nam govore i neki nehistoriografski tekstovi. Na primjer, čak je petneast Pindarovih oda posvećeno nekome sa Sicilije. Poznato je da je i pjesnik Simonid kraj svojeg života proveo na Siciliji, a u tome je periodu "progurao" svog nećaka, Bakhilida, na kulturnu scenu. Znamo i da je tragičar Eshil barem dva puta posjetio Siciliju. Prilikom prvog posjeta upriličio je izvedbu svojih Perzijanaca u Sirakuzi.

Pogledajmo što se točno govori o Agrigentu i Sirakuzi. Pindar u pet svojih oda slavi ljude iz Agrigenta. U Drugoj i Trećoj olimpijskoj odi čestita Teronu na pobjedi u trci kolima. Šestu pitijsku odu posvetio je Ksenokratu, a Dvanaestu Midi, u kojoj na početku i zaziva Agrigent kao božicu. Druga istamska oda posvećena je Trazibulu, Ksenokratovom sinu. U svim se odama u nekom trenu spominje Agrigent. Sirakuza se može pronaći u četiri ode. Prva olimpijska govori o kralju Hieronu, a šesta je posvećena Stimfeiliji, Sostratovu sinu. Drugu pitijsku odu započinje veličanjem i direktnim obraćanjem Sirakuzi, a hvali i Hierona i Gelona. Treća pitijska oda opet govorio o Hieronu.

Tukidid u svojoj 6. i 7. knjizi gradove spominje u opisivanjima Sicilije

prilikom prepričavanja Sicilske ekspedicije. Pri tome više pažnje posvećuje Sirakuzi, budući da je ona bila direktno umješana u sukob, a manje Agrigentu. Polibije u 9. knjizi svoje Povijesti daje opis Agrigenta - gdje je smješten i kako mu izgleda krajolik. Neke informacije o povijesti Agrigenta i Sirakuze možemo saznati i od Diodora Sicilskog.

Od rimskih autora važan nam je Ciceron koji u svojem govoru Protiv Vera često opisuje situaciju na Siciliji spominjući naše gradove. Uz njega, Sirakuzu i Agrigent nerijetko spominje i Tit Livije.

Bibliography

- [1] <https://en.wikipedia.org/wiki/Agrigento>
- [2] <https://www.britannica.com/place/Agrigento>
- [3] William Smith, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, Boston, Little, Brown & Co., 1854.
- [4] William Smith, *Dictionary of Greek and Roman biography and mythology*, Boston, Little, Brown & Co., 1870.
- [5] <https://www.parcovalledeitempli.it/en/>